

ОНЦ БАЙДЛЫН ИНСТИТУД ОЛОН УЛСЫН ЭРХ ЗҮЙН ХЭМ ХЭМЖЭЭНИЙ БАЙР СУУРИНААС

Чойжоованчигийн Бадамдорж

ОХУ-ын Санкт-Петербург хотын ДХЯ-ны
Их сургуулийн адъюнкт, цагдаагийн хошууч

Аннотация: Энэхүү өгүүлэлд олон эрх зүйд онц байдлын институтын хэрхэн бүрэлдэн бий болсон талаар бичсэн болно. Онц байдлын үед хүний үндсэн эрхийн олон улсын стандарт хэм хэмжээг авч үзсэн болно.

Түлхүүр үг: Онц байдал, олон улсын эрх зүй, хүний эрх.

Annotation: The article focuses on the formation of the Institute of the emergency in the international law. Considered international standards of fundamental human rights during states of emergency.

Key words: Emergency, international law, human rights.

Онцгой нөхцөл байдал бий болж түүний эсрэг яаралтай (онцгой) арга хэмжээ авах хэрэгцээ, иргэдийн эрх, эрх чөлөөг ноцтойгоор хязгаарлах эрх зүйн шинжтэй тийм арга хэмжээ нь онц байдлын институтыг бий болгосон.

Энэхүү институт нь тухайн улсын болон олон улсын хэмжээнд үүсч бий болж байсан. Тэр дундаа түний хөгжил нь далайцаараа тодорхой улс гүрний хэмжээнд олон улсын практикийг бараг 100 гаруй жилээр түрүүлсэн байна. Онц байдалд зориулсан парламентын анхны актууд XIX дүгээр зууны дунд болон 2 дугаар хагасд: Францад –1848 он, Пруссд – 1857 он, Австри-Венгерт – 1869 он, Испанид – 1870 он, Орост 1880 онуудад тус тус мөрдөгдөж эхэлсэн байна.

Хүний эрх болон үндсэн эрх чөлөөг хамгаалах конвенцийг баталсан нь (1950.11.04 Ром хотод батлагдсан)¹ олон улсын хэмжээнд онц байдлын ёс журам (институт)-ыг бий болгох анхны алхам болсон.

Конвенцийн 15 дугаар зүйлд “тухайн үндэстэнд заналхийлсэн дайн болон бусад онцгой нөхцөл байдлын улмаас гэрээнд оролцогч талууд энэхүү Конвенцид хүлээсэн үүргээсээ татгалзах арга хэмжээг, бий болсон нөхцөл байдлын хэмжээнд уялдуулан авах ба энэхүү авсан арга хэмжээ нь бусад олон улсын эрх зүйгээр хүлээсэн үүрэгтэй нь зөрчилдөхгүй байна” гэж тогтоож өгсөн байна.

Конвенцэд, хязгаарлалтад хамаарахгүй хэд хэдэн эрхийг зааж өгсөн байна: амьд явах эрх (хууль ёсны цэргийн ажиллагааны улмаас хүмүүсийн амь нас эрсэдсэнээс бусад тохиолдолд), эрүүдэн шүүх, боолчлох албадан хөдөлмөр хийлгэхийг хориглох (оршин суугчдын амь нас тайван амьдралд заналхийлсэн гамшиг болон онц байдлын үед зайлшгүй ажилласанаас бусад), шийтгэлийг зөвхөн хуулийн үндсэн дээр оногдуулах. Үүнээс гадна энэхүү Конвенцид гэрээнд оролцогч тал хүлээсэн үүргээсээ татгалзаж байгаагаа, авах арга хэмжээ түүний шалтгаан мөн түүнчлэн энэхүү арга хэмжээг зогсоох болон конвенцийг бүрэн эргэж мөрдөж эхлэх хугацааг Европын холбооны ерөнхий нарийн бичгийн даргад заавал мэдэгдэж байх нөхцлийг зааж өгсөн.

Үүнээс арваад жилийн дараа ийм агуулга бүхий хэм хэмжээ Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай ОУ-ын Пактад тусгалаа олсон байна (НҮБ-ын Ерөнхий Ассамблей 1966 оны 12 сарын 16 нд баталсан)².

Онцлог нь хэд хэдэн шаардлагаас бүрдэж байсан. “Онц байдал” нь гэрээнд оролцогч талын үүргээсээ татгалзах нөхцөл гэж пакт шууд зааж өгсөн. Онц байдлыг албан ёсоор зарлах ёстой. Үүргээсээ татгалзах хэмжээг тогтоож өгсөн- «хурцадмал байдлаас шалтгаалан». Хязгаарлалтанд хамаарахгүй эрх эрх чөлөөний жагсаалт өргөжсөн. тухайлбал:

- Ялгаварлан гадуурхах байдлыг бий болгохгүй байх,
- Хувийн эрх чөлөө,
- Эрх зүйн чадамж хүлээн зөвшөөрөх эрх,
- Шашин шүтэх, эс шүтэх
- Чөлөөтэй сэтгэх эрх чөлөө.

Олон улсын эрх зүйн хэм хэмжээний актад Онц байдлын институтыг тодорхой өгүүлсэн байдаг. Түүнээс гадна олон улсад албан ёсны статусгүй ч гэсэн танигдсан өөр баримт бичгүүд ч байдаг.

¹ОХУ-ын Хууль тогтоомжуудын эмхэтгэл. 2001. №2. Х. 163.

²Международная защита прав и свобод человека. Сборник документов.- М.: Юридическая литература, 1990. С. 32-53.

Тэдгээр баримт бичгүүдэд:

- Онцгой байдлын үед хүний үндсэн эрхийн талаарх хамгийн бага үндсэн хэм хэмжээнүүд /Минимальные стандарты норм об основных правах человека при исключительном положении/ (1984 онд Парис хотод болсон Олон улсын хуульчдын холбооны бага хурлаар баталсан)³,
- Онц байдлын хууль тогтоомжууд хэрэгжих үед иргэдийн иргэдийн эрх, эрх чөлөөг хамгаалах зарчим (1982 оны НҮБ-ын Эдийн засаг Нийгмийн зөвлөлийн хураалдаан дээр томьёолсон)⁴,
- Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пактад заасан хүний эрхийг багасгах болон хязгаарлах журамтай холбоотой Сиракузын зарчмууд (1984 онд НҮБ-ын Сиракузы хотод явагдсан хуралдааны үр дүнгээс батлагдсан)⁵.

Судлаачийн үүднээс авч үзэхэд “Онцгой байдлын үедхүний үндсэн эрхийн талаарх хамгийн бага үндсэн хэм хэмжээнүүд” нь тайлбар шаардагдахгүй бөгөөд эдгээр баримт бичгүүд нь онц байдлын институтын бараг бүх талыг илэрхийлсэнээс гадна түүний агуулга нь дараах ойлголтонд хүргэж байна. Тухайлбал:

Онц байдлыг бий болсон нөхцөл байдлаас шалтгаалан улсын бүх нутаг дэвсгэрт эсхүл түүний зарим хэсэгт албан ёсоор зарлагддаг бөгөөд, тухайн үндэстэнд заналхийлсэн бодит нөхцөл байдал, улс, нийгэмд нь бий болсон тохиолдолд зөвтгөх боломжтой юм.

Онц байдлыг зохицуулж байгаа бүх хэм хэмжээнүүд нь онц байдал зарлахаас өмнө тухайн улсын хууль тогтоомжуудад урьдчилан бэхжүүлсэн байх ёстой.

Улс бүрийн бүтцэд онц байдал зарлах журам тодорхой байх ёстой.Хэрэв гүйцэтгэх засаглалд онц байдал тогтоож зарлах эрх мэдэл өгвөл түүнийг нь хамгийн богино хугацаанд батлан хэрэгжүүлэх ёстой.

Онц байдал зарласан хугацаа нь хэвийн нөхцөл байдлыг сэргээх тэр хугацаанаас хэзээ ч хэтрэхгүй байх, онц байдлын үргэлжлэх дээд хугацаа нь (цэргийн эзлэн түрэмгийллээс бусад тохиолдолд) Үндсэн хуулиар хуульчлагдсан байх ёстой.

Хууль тогтоох засаглал нь онц байдлыг хүчингүй болгох болон түүний үйлчлэх хугацааг өөрчлөх нэгэн адил эрхтэй байх ёстой. Онц байдлын хугацааг сунгах болгонд анхны тогтоосон хугацаа дуусахаас өмнө хууль тогтоох байгууллага баталж мөн тунхаглана.

Түүнчлэн хязгаарлах арга хэмжээнүүдийг хэрэглэж байгааг үл харгалзан онц байдлын хугацаанд хууль тогтоох засаглалын чиг үүрэг хэвээрээ байна.Хэрэв ээлжит сонгуулийн хугацаа болсон бол нөхцөл байдал хэвийн болж Үндсэн хуулинд заасны дагуу сонгуулийг зохион байгуулах боломжтой болсон тэр үе хүртэл хугацааг шилжүүлнэ.

Онц байдал нь тухайн улсыг Улс төр болон иргэний эрхийн тухай ОУ-ын пактын 6-8 зүйлийн (1, 2 дугаар хэсэг), 11, 15, 16, болон 18 зүйлүүдэд зааснаас ухрах үндэслэл болохгүй. («харьцангуй эрх, эрх чөлөө»-нд халдахыг зөвшөөрөхгүй байх зарчим)

Шүүхийн дээд байгууллагууд нь (үндсэн хуулийн хяналтын байгууллагууд) онц байдлын хууль тогтоомж нь тухайн улсын Үндсэн хуультай нийцэж байгаа эсэх, онц байдал тогтоож байгаа акт болон хэрэгжүүлж байгаа арга хэмжээ нь үндэсний хууль тогтоомжуудад нийцэж байгаа эсэхийг шийдэхийн тулд зохих эрх хэмжээтэй байх ёстой.Дээрхи дурдагдсан байгууллагууд нь иргэдийн “харьцангуй эрх”-ийн хүрээ рүү халдахгүй байхыг хангах болон эрх, эрх чөлөөг хязгаарлахдаа авч байгаа арга хэмжээний хувьд тэнцвэрт байдлын зарчмыг мөрдөнө.

Үндсэн хуулийн хяналтын байгууллага нь хууль зүйн хүчин чадлаа алдсан Үндсэн хуулийн болон онц байдлын хууль тогтоомжийн шаардлагыг хангахгүй ямар нэгэн актын тухайд түүний хэрэгжилтийн талаар онцгой арга хэмжээ зарлах өргөн эрх хэмжээтэй байх ёстой. (хууль тогтоох болон гүйцэтгэх шинж чанартай)

Харин онц байдлыг хангаж байгаа актууд нь онц байдлыг зогсоход энэ тухай тусгайлан зарлалгүйгээр нэгэн зэрэг хүчин чадлаа алдана.

Онц байдлыг хүчингүй болгоход бүх хүчингүй болгосон (хязгаарлагдсан) эрх, эрх чөлөө автоматаар сэргээгддэг, ямар ч онцгой арга хэмжээ хадгалагдан үлдэх ёсгүй⁶.

³Subrata R.C. The rule of law in a state of emergence: the Paris minimum standards of human rights norms in state of emergency. 1989.

⁴Questiaux N. Study of the Implications for human rights of Recent Developments Concerning Known as State of Siege of Emergency. N.Y.: United Nations Economic and Social Council, 1982. P. 15-19.

⁵Вестник МГУ. Серия 11. Право. 1992. № 4. С. 59-69.

⁶Subrata R.C. The rule of law in a state of emergence: the Paris minimum standards of human rights norms in state of emergency. 1989.Цит. По Соловьев А.И. конституционно-правовое регулирование режима чрезвычайного положения в Российской Федерации: Дис. ...канд. юрид. наук. М., 2001.

Олон улсын хэмжээнд онц байдлын институтыг нарийвлан судлах боломжгүй байсан боловч хэд хэдэн зөрчилдөөнөөс зайлсхийсэн. Тэрний нэг нь “үүссэн онцгой нөхцөл байдлын үед хэрэгжүүлж байгаа иргэдийн эрх, эрх чөлөөг хязгаарлах үйл ажиллагаа нь, хамгийн бага стандарт болон болон бусад ийм төрлийн баримт бичгүүдийн шаардлагад нийцсэн байх ёстой” гэсэн байр суурьтай холбоотой. Бидний үзэж байгаагаар энэ бол төөрөгдөл юм, учир нь үндэсний аюулгүй байдал, нийгмийн хэв журам, хүн амын эрүүл мэнд зан суртахуун эсвэл бусад иргэдийн эрх эрх чөлөөг хамгаалах зорилгоор хэд хэдэн эрх, эрх чөлөөг хуулиар хязгаарлах боломж нь хүний үндсэн эрх, эрх чөлөөг хамгаалах конвенц болон Улс төр, иргэний эрхийн тухай ОУ-ын пактад заасныг тооцоолоогүй.

Онц байдал тогтоохгүйгээр онцгой арга хэмжээг хэрэглэх практик нь зарим гадаад улс орнуудад өргөн түгээмэл шинжэй байдаг бөгөөд, энэ нь олон улсын институтэд харшлахгүй харин бүр эсрэгээр бий болсон аюул болон нөхцөл байдлыг тогтворжуулах үр дүнтэй ба зөвтгөгдсөн хариу үйлдэл гэж үздэг.

Судлаачийн хувьд авч үзэхэд Их Британи улсын терроризмын эсрэг авч байгаа арга хэмжээ нь маш үзүүштэй жишээ юм. Жишээлбэл 1984 онд Их Британид Хойд Ирландад бий болсон хурцадмал нөхцөл байдалтай холбоотойгоор “Терроризмыг таслан зогсоох” хуулийг баталсан (түр арга хэмжээ) энэхүү хууль нь иргэдийн хэд хэдэн эрхийг хязгаарлсан онцгой шинж чанарыг агуулж байсан бөгөөд, өөрөөр хэлбэл ердийн хэрэглэгддэг хэм хэмжээнээс татгалзсан явдал байв.

Эдгээр хязгаарлалтууд нь террорист халдлага үйлдэх, бэлтгэх болон түүнд өдөөн хатгасанд(турхирсанд) холбогдолтой хэмээн сэжиглэгдсэн этгээдүүдийг зөвхөн тодорхой гаргасан эрх зүйн зөрчлийнх нь төлөө шүүхэд шилжүүлэх зорилгоор бус, мөн мэдээлэл авах үүднээс өөрөөр хэлбэл ял тулгалгүйгээр саатуулж баривчлахад хэрэглэдэг байсан байна. Хуулиар зөвшөөрөгдсөн 48 цагийн саатуулах хугацааг тэдгээр этгээдүүдийн хувьд 5 хүртэл хоногоор сунгаж болдог байна.

Энгийн үед дээрхи асуудлуудыг хэлэлцэж шийддэг шүүхийн журмаас ялгаатай нь Хойд Ирландын асуудал хариуцсан төрийн нарийн бичгийн дарга энэ талын шийдвэрийг гаргадаг байсан.

Хүний эрх болон үндсэн эрх чөлөөг хамгаалах конвенцийн 15 дугаар зүйлд заасан журмын дагуу олон улсын үүргээсээ татгалзаж байгаа тухайгаа Их Британи улс зарлахгүйгээр 1988 оны 12 дугаар сарын 23-ныг хүртэл уг хууль нь үйлчилж байсан. Түүний хажуугаар, 1988 оны 12 дугаар сарын 29 нд «Броуган болон бусад нэгдсэн хаант улсын эсрэг»⁷ хэргийг Хүний эрхийн Европын шүүх хянаж үзэхдээ Хойд Ирландад бий болсон онцгой нөхцөл байдал болон террорист чиг хандлагатай гэмт хэргүүдийг мөрдөх ажиллагааны хүнд байдлыг харгалзан үзэж, саатуулж баривчлах хугацааг сунгасан арга хэмжээг хууль ёсны дагуу гэдгийг хүлээн зөвшөөрсөн байна.

Мөн түүнчлэн шүүх тухайн үүссэн нөхцөл байдлын үед ял тулгалгүйгээр баривчлах (саатуулах) нь Конвенцийн 5 дугаар зүйлийн 1«с» хэсгийг зөрчсөн болохгүй, хэрэв ийм саатуулах ажиллагааг шударгаар өөрөөр хэлбэл хэрэг шалгах явцыг урагшлуулах болон хангалттай нотлох баримт цуглуулах зорилгоор хийгдсэн бол хэмээн зааж өгчээ.

«Мюррей нэгдсэн хаант улсын эсрэг»⁸хэргийн тогтоолд Европын хүний эрхийн шүүх, Конвенцийн 5 дугаар зүйлийн 1«с» хэсгийг зохион байгуулалттай терроризмын эсрэг үйл ажиллагааны үр дүнтэй арга хэмжээг хэрэгжүүлэхэд оролцогч, төр ба цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагаанд хүндрэл үүсгэхэд хэрэглэж болохгүй хэмээн тодотгож өгчээ.

Мөн энэ шийдвэрт, 1978 онд терроризмд холбоотой хэмээн сэжиглэгдсэн этгээдүүдэд “Хойд Ирландын тухай” хуулийн дагуу Их Британиас хэрэгжүүлсэн (онцгой арга хэмжээ) хувийн мэдээллийг цуглуулах болон нэгжлэг хэлбэрээр явуулж байсан арга хэмжээг хууль ёсных гэж дүгнээд, зохион байгуулалттай терроризмын аюулаас хууль журам болон хамгаалалтын хүрээнд засгийн газрын хариуцлагын тухай мөн түүнчлэн терроризмын эсрэг үйл ажиллагааны зохион байгуулалтын хүндрэлүүдийн талаар Европын хүний эрхийн шүүх сануулсан. Шүүхийн тэмдэглэснээр энэ 2 хүчин зүйл нь, төрөөс террорист гэмт хэргийг таслан зогсоох зорилгоор идэвхтэй арга хэмжээ авах боломж болон гэр бүл хувийн халдашгүй байдалтай холбоотой зарим хувийн эрхээ хэрэгжүүлэх 2-ын хооронд байх шударга тэнцвэртэй байдалд нөлөөлдөг гэж үзжээ.

Иймд Олон улсад онцгой арга хэмжээ хэрэглэхтэй холбоотой эрх зүйн хоёр институт байдаг байна: Онц байдлын институт ба Үндэсний аюулгүй байдлын институт. Үүний зааг ялгааг тодорхойлоход нилээд хүндрэлтэй. Гадаад орнууд түүн дотроо ардчилал хөгжсөн улсуудын хүний

⁷«Броуган и другие против Соединённого Королевства» (Страсбург, 29 ноября 1988 года)// СПС «Консультант плюс: Международные правовые акты».

⁸«Мюррей против Соединённого Королевства»(Страсбург, 28 октября 1994 года)// СПС «Консультант Плюс: Международные правовые акты».

эрхийг хамгаалах олон улсын стандартаас ухраж, онцгой арга хэмжээг батлах нилээн баян туршлагатай. Тодорхой нөхцөл байдал бүрт ийм арга хэмжээнүүдийн хууль ёсны эсэх талаарх сүүлчийн үг юуны өмнө шүүн таслах эрхтэй олон улсын байгууллагад олгогддог.

Үүний сацуугаар ялгааг ойлгохын тулд онц байдлын институтын зорилгыг нарийвчлан судлах хэрэгтэй.

Танилцуулагдаж байгаагаар дээрхи дурдагдсан хүний эрхийн салбар дахь олон улсын стандартыг боловсруулах түлхэц нь онц байдлын институтын үндсийг бүрдүүлдэг байна, энэ салбар дахь тусгаар улсуудын бодлого нилээд эргэлзээтэй болж ирсэн. Төлөвлөгдөж байснаар, улс орнуудын хүний эрх эрх чөлөөний хүрээнд олон улсын үүргээсээ татгалзаж үүнтэй холбоотой зарлагдаж байгаа онц байдлын дэглэм нь удаан үргэлжлэхгүй шинж чанартай онцгой арга хэмжээ байдаг.

Гэвч бодит байдал дээр онц байдал олон жилээр үргэлжилж байсан. Жишээлбэл: Зимбабве улсад зарласан онц байдал 1965-аас 1990 он хүртэл, Шри-Ланкад онц байдал эхлээд 1971-1977 дараа нь 1977-1983 онуудад үүнээс хойш ахин 5 удаа тогтоогдож байсан харин 1983 онд зарласан онц байдал 1991 он хүртэл хүчинтэй байсан. Мароккогийн хүн ам онц байдлын нөхцөлд 1965-аас 1970 онд, Сьерра-Леон-ых 1970-аас 1978 онуудад, 80-д онуудад Перугийн 170 мужаас гучаас илүүд хувьд нь онц байдал тогтоож байсан. Чилийн ард түмэн онц байдлын нөхцөлд 15 жил (1973 оны 9 сараас 1988 оны 8 сар хүртэл), Парагвай – 33 жил (1954 оны 5 сараас 1987 оны 4 сар хүртэл хэлбэрийн төдий сонгууль явуулахын тулд 4 жил тутамд нэг өдрийн завсарлагаатайгаар). Колумбад 1958-1981 он хүртэл 23 жил онц байдал хэрэгжсэн.⁹

Жилээр сунжирсан онц байдал ба түүнээс гарч байгаа бүх эрхийн хязгаарлалтууд нь дарангуйлан захирах дэглэм тогтсоныг илэрхийлэх болсон, харин Хүний эрх болон үндсэн эрх чөлөөг хамгаалах конвенцийн 15 дугаар зүйл болон Иргэний ба улс төрийн эрхийн олон улсын пактын 4 зүйлд заасан хэм хэмжээ нь үүний хуулийн ёсны үндсийг бий болгож өгдөг.

Ийм нөхцөл байдалд онц байдлын дэглэмийн шалгуурыг нарийвчлан боловсруулах шаардлагатай болсон. Тухайлбал онц байдлын дэглэм тогтоож онцгой арга хэмжээ хэрэглэснийг зөвтгөх нөхцөл байдлыг тодорхойлохыг ойлгох.

Энэ нөхцөл байдал нь: *улсүндэстний амьдралд бодит аюул учруулсан онцгой шинжийг агуулах ёстой*. Сиракузын зарчим дараахь аюулуудыг тодорхойлж өгсөн байна. Үүнд:

а) бүх хүн амын ба улсын нийт нутаг дэвсгэр болон түний тодорхой хэсэгт;

б) хүн амын бүрэн бүтэн байдал, улс төрийн бие даасан байдал эсхүл улсын нутаг дэвсгэрийн бүрэн бүтэн байдал, нэг бол улс төрийн болон иргэний эрхийг хамгаалж хангахад шаардагдах хууль журмуудын хэвийн ажиллах эсхүл оршин тогтноход заналхийлсэн.

Үндэстний амьдралд ноцтой болон зайлшгүй аюул учруулахааргүй дотоодын зөрчил болон эмх замбараагүй байдал мөн түүнчлэн эдийн засгийн хүндрэлүүд нь пактын 4 дүгээр зүйлд заасан татгалзах үндэслэл болохгүй.

Хүний эрхийн Европын шүүхийн шийдвэрлэсэн «Лоулесс Ирланди эсрэг»¹⁰ хэрэгт үндэстний амьдралд заналхийлэх бодит аюул гэдэг ойлголтыг: улсыг бүрдүүлж байгаа зохион байгуулагатай бүлэглэлийн амьдралд аюул учруулах хүн амыг бүхэлд нь хөндсөн хямралт байдал эсвэл зайлшгүй онцгой аюул гэж тодорхойлсон.

Энэ тухайд онцгой нөхцөл байдлын далайц нь улсын бүх нутаг дэвсгэрт түүнийг түгээхийг ойлгож болохгүйг тодотгож өгөх хэрэгтэй. Онц байдал тогтоох үндэслэлд орон нутгийн чанартай явдал байж болно, гол шалгуур нь түүний үр дүнд үүсэх аюул нь нийт \үндэстний\улсын эрх ашгийг хөндсөн шинжтэй байх ёстой.

Үндэстний аж амьдралд заналхийлэх аюул нь төрийн эрх мэдлийг хэрэгжүүлэх ба удирдлагын ердийн дэг журмыг бодитойгоор өөрчлөх арга хэмжээ авахыг шаарддаг. Үндэсний аюулгүй байдлыг хангах институтээс онц байдлын институтын бас нэг онцлог үүнтэй холбоотой.

Онцгой нөхцөл байдал бий болоход тохирсон хариу үйлдэлд - төрийн тэргүүний (гүйцэтгэх засаглалын тэргүүн) дэг журмыг сэргээхэд чиглэсэн яаралтай арга хэмжээ авах боломжийг ойлгоно. Энэ эрх мэдлийг хязгаарлавал онцгой нөхцөл байдлын эсрэг хийж байгаа шаардлагатай шуурхай хариу үйлдэл нь үр днд хүрэхгүй ба энэ нь нөхцөл байдлыг удирдлагагүй байдалд шилжих боломжийг олгож, ноцтой заримдаа бүр гамшигийн хэмжээний хор уршигийг дагуулахад хүргэж болзошгүй юм.

⁹Домрин А.Н. Государственно-правовой институт чрезвычайного положения. По-становка проблемы. // Конституционный вестник. 1992. № 13 (ноябрь).

¹⁰Case of Lawless v. Ireland (Strasbourg, 1 July 1961) // <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-103914>

Чөлөөтэй зорчих, оршин суух газраа чөлөөтэй сонгох, хувийн бодлоо илэрхийлэх, санхүүгийн үйл ажиллагаа явуулах эрх чөлөө, гэр бүлийн болон хувийн халдашгүй байдал, чөлөөтэй хөдөлмөрлөх эрх гэх мэт эдгээр хөндөгдөж байгаа хүний үндсэн эрх эрх чөлөөнд хязгаарлалт хийхийн тулд Төрийн тэргүүний эрх мэдэл бүрэн хангалттай байх ёстой.

Нийгмийн дэг журам болон аюулгүй байдлыг хангахын тулд явуулж байгаа арга хэмжээнд хууль хамгаалах байгууллагуудаас гадна цэргийн хүчийг оролцуулах хэрэгтэй, харин оролцож байгаа хүчний удирдлага, нөхцөл байдлыг хянах, нэгдсэн удирдлагыг хангахын тулд нутаг дэвсгэрийн засаг захиргааны байгууллагын эрх хэмжээг хязгаарлаж удирдлагын түр байгууллагыг бий болгох шаардлагатай. Эдгээр асуудлуудын шийдвэр шуурхай хэрэгждэг байх нь мөн төрийн тэргүүний онцгой бүрэн эрхийн нэгэнд хамаардаг байх ёстой.

Онц байдлыг тогтоохыг Төрийн тэргүүн ганцаар хэрэгжүүлдэг ба ийм шийдвэр гаргах үндсэн шалгуур нь онцгой нөхцөл байдлын зайлшгүй бий болсон талаарх түүний үзэл бодол байдаг. Мөн түүнчлэн дээрхи нөхцөл байдалд хийж эхэлж байгаа тодорхой арга хэмжээний жагсаалтыг төрийн тэргүүн тодорхойлдог.

Ийм учраас **Онц байдал** – гэж онцгой нөхцөл байдлыг арилгах эсвэл зайлуулах зорилгоор төрийн тэргүүн ганцаар өөрийнхөө үзэмжээр хүний хувийн, нийгэм эдийн засгийн, улс төрийн эрхийг хязгаарлах арга хэмжээнүүдийн нийлбэр юм.

Төрийн эрх хэмжээг өргөтгөх нь нэг талаар бодит шаардлагатай ч, нөгөө талаар түүнийг зүй бусаар ашиглах аюултай. Хэрэв “Онцгой нөхцөл байдлын үед хүний үндсэн эрхийн хамгийн бага үндсэн хэм хэмжээ”-нд эргэж анхаарлаа хандуулбал ихэнх иш татсан заалтууд нь онц байдлын үед гүйцэтгэх засаглалын дураараа дургих бололцоо эсвэл түүний боломжийг багасгасан хэрэгслийг агуулсан байна. Энэ нь хууль тогтоох байгууллагын бүрэн эрхийн хугацаанд эрх хэмжээг нь зогсоохыг хориглох болон хууль тогтоох байгууллагын зүгээс онц байдал зарласан шийдвэрийг баталгаажуулах, авч хэрэгжүүлэх онцгой арга хэмжээний жагсаалтыг хуулиар бэхжүүлэх шаардлага юм.